

Ніці страчанага хараства

Пошукі нацыянальнага скарбу –
карэліцкіх шпалераў – прывялі журналіста
ў знакамітыя музеі Еўропы

Упрыгожваць сцены жылга дыванамі зараз лічыцца перажыткам даўніны. Аднак, нягледзячы на нямоднасць і несучаснасць, гэтая з'ява ў беларусаў усё адно даволі пашыраная. Чаму? Уся справа ў закладзеных нашымі продкамі традыцыях, якія і сёння жывуць у патаемных глыбінях душы. Зрэшты, дываны бываюць розныя. Напрыклад, вытканым у нас у Беларусі, у Карэлічах, раскошным габеленам-шпалерам месца акурат толькі на сцяне. Прычым самае пачэснае, і ніяк інакш. Бо яны – прызнаныя ў свеце мастацкія шэдэўры. Адзінае, аб чым даводзіцца шкадаваць, што колькасць іх можна пералічыць на пальцах адной рукі.

Дзе ж знаходзяцца гэтыя ўнікальныя мастацкія творы? Чаму іх так мала? Хто і калі займаўся вырабам сённяшніх рарытэтаў? Каб знайсці адказы на гэтыя і многія іншыя пытанні, мы накіраваліся ў рэальнае і віртуальнае падарожжа на Карэлічыну і ў іншыя мясціны, звязаныя з гісторыяй нацыянальнага ткацтва.

Мір. Дык габелены ці шпалеры?

У бліжэйшай да Карэлічаў багатай мастацкай скарбніцы – музеі «Замкавы комплекс „Мір“» нам адразу сказалі, што вырабаў славутай ткацкай майстэрні ў іх няма. Праўда, маюцца іншыя, аўтарства лепшых еўрапейскіх майстроў. Маўляў, яны хоць і «не нашы», але даюць уяўленне аб з'яве самой па сабе.

– Перш чым паглыбіцца ў тэму, неабходна высветліць розніцу паміж блізкімі па прызначэнні габеленамі і шпалерамі, – раіць загадчык аддзела па навуковай рабоце ўстановы «Музей „Замкавы комплекс „Мір“» Таццяна Кожух. – Справа ў тым, што ў мастацтвазнаўстве існуе пэўнае негалоснае правіла: габеленамі прынята называць работы французскіх майстроў з каралеўскай габеленавай мануфактуры. Усе іншыя бязворсавыя дываны з пэўнымі сюжэтнымі выявамі – гэта шпалеры. Ёсць яшчэ і арасы, але яны таксама шпалеры, толькі вытканыя з вы-

карыстаннем залотных і срэбных ніцей. Праўда, гэтая тэрміналогія ў літаратуры і паўсядзённым ужытку не заўсёды выконваецца, таму існуе пэўны разнабой. Але вырабы карэліцкай мануфактуры ўсё ж трэба называць шпалерамі, і ніяк інакш...

З далейшай вандроўкі па знакамітым Мірскім замку даведваемся: колішнія яго гаспадары Радзівілы, якія адначасова з'яўляліся і ўладарамі Нясвіжскага замка, былі прыхільнікамі шпалернага мастацтва. Яны для аздаблення сцен сваіх замкаў і шматлікіх маёнткаў куплялі шпалеры ў розных еўрапейскіх майстэрнях. Каштавалі яны нятанна, таму з часам уладары Нясвіжскага княства скемілі, што можна вырабляць такія ж мастацкія творы і ў сябе – для сваіх патрэб і на продаж. Так у першай палове XVIII стагоддзя шпалерныя майстэрні з'явіліся ў Альбекаля Нясвіжа, у Міры і, паводле некаторых звестак, у Камянцы. Але працавалі яны нядоўга, бо ў 1752 годзе чарговы нясвіжскі ардынат Міхал Казімір Радзівіл

◀ Шпалера «Агляд войск пад Заблудавам». Сярэдзіна XVIII стагоддзя. Выраблена ў Карэлічах. Музей Чартарыйскіх (Кракаў, Польшча)

(па мянушцы Рыбанька) перанёс ткацкую майстэрню ў Карэлічы. Праіснавала яна даўжэй за іншыя – роўна 40 гадоў. Таму і прынята лічыць уклад карэліцкай мануфактуры ў развіццё на Беларусі шпалернага мастацтва самым важкім.

Магчыма, што спачатку ў Карэлічах шпалеры ткалі на ўзор замежных – на біблейскія сюжэты, адлюстроўваліся прыродныя відарысы і г. д. Аднак праз пэўны час Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька задумаў увекавечыць на шпалерах гісторыю свайго роду. Наогул гэта было не нова: пачын тут – за манархамі Францыі, Англіі і іншых сярэднявечных дзяржаў. Менавіта яны першымі сталі ўслаўляць сябе і сваіх прашчураў на габеленах і шпалерах. А Радзівілы, як вядома, прылічвалі сябе да высокай еўрапейскай знаці, таму і тагачасны гаспадар Нясвіжскага замка не захацеў ні ў чым саступаць розным каралям, герцагам ды курфюрстам. Міхал Казімір загадаў прыдворным мастакам (гістарычныя крыніцы захавалі імёны некаторых з іх, у тым ліку Ксаверыя Гескага і яго сына Юзафа) падрыхтаваць на зацверджаньня ім тэмы з гісторыі свайго роду сюжэты-кардоны, па якіх затым ткаліся шпалеры. Гэта і стала пачаткам калекцыі тэматычных радзівілаўскіх шпалераў – яна з’яўляецца адметнасцю карэліцкай мануфактуры.

Мастацтвазнаўцы лічаць, што ў Карэлічах было выткана як мінімум дзесяць шпалераў так званай радзівілаўскай тэматыкі. Архівы захавалі іх арыгінальныя назвы: «Мікалаі Радзівіл Чорны ў 1560 годзе прымае ад імя караля Жыгімонта Аўгуста пашану ад цэсарскіх паслоў», «Прысяга на вернасць каралю Жыгімонту Аўгусту і яго шлюб з Барбарай Радзівіл», «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе», «Каранацыя Барбары Радзівіл», «Пацвярджэнне княжацкага тытула Радзівілаў на сейме ў Пётркаве», «Бітва князя Януша Радзівіла пад Кіевам», «Баталія з Турцыяй пад Хоцімам Міхаіла Казіміра, польнага гетмана», «Уціхамірванне бунта пад Славечнай», «Агляд войск пад Заблудавам», «Узяцце ў палон Станіслава Міхаіла Крычэўскага пад Лоевам у 1649 годзе». Па ўсім відаць, шпалераў было і больш. Спіс маёмасці Нясвіжскага замка, састаўлены ў 1834 годзе, сведчыць пра наяўнасць на сценах радзівілаўскага палаца ў Нясвіжы 25 габеленаў і шпалераў. Праўда, у гэтым дакуменце не прыводзіцца іх апісанне, як і не згадваюцца назвы. Таму, верагодна, што сярод шэдэўраў ткацкага мастацтва, маглі быць як вырабленыя на еўрапейскіх мануфактурах, так і ў карэліцкіх майстэрнях.

Аднак час, войны і экспрапрыяцыя пераможцамі маёмасці пераможаных, а ў якасці апошніх на працягу XIX – першай трэці XX стагоддзяў даволі часта выступалі Радзівілы, прывялі да страты большасці створаных у Карэлічах шпалераў. Вядома пра існаванне толькі чатырох работ карэліцкіх майстрых: «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе», «Агляд войск пад Заблудавам», «Пацвярджэнне княжацкага тытула Радзівілаў на сейме ў Пётркаве», «Узяцце ў палон Станіслава Міхаіла Крычэўскага пад Лоевам у 1649 годзе» і пятай, якая захавалася часткова, – «Уціхаміраванне бунта пад Славечнай». На жаль, усе яны знаходзяцца за межамі нашай краіны: у музеях Кракава і Варшавы, недалёка ад польскай сталіцы гарадка Няборава і ўкраінскага Львова. Але для цікаўных беларусаў сёння межы не з’яўляюцца неадольнай перашкодай, таму пры жаданні можна выправіцца ў дарогу, каб убачыць унікальныя шэдэўры

айчыннай культуры. І, без сумнення, гэтае падарожжа будзе вартае таго. Бо ў згаданых мастацкіх скарбніцах захоўваюцца не толькі карэліцкія шпалеры, але і слугі паясы, налібоцкае шкло, свержанскі фарфор, гродзенскія дываны, гараднянска-столінская кераміка... Усё гэта – неад’емная частка гістарычнай мінуўшчыны беларускага народа.

Кракаў. У чым неадпаведнасць?

Не заўважыць у мастацкіх зборах музея Чартарыйскіх у Кракаве вытанкую карэліцкімі майстрыхамі шпалеру «Агляд войск пад Заблудавам» проста немагчыма. Пры ўваходзе ў адну з экспазіцыйных залаў яна адразу ж уражвае сваімі неверагоднымі памерамі – амаль шэсць метраў ушыркі і звыш трох па вышыні! Сюжэтная кампазіцыя перадае рэальныя падзеі 24 верасня 1744 года, калі польскі кароль і вялікі князь літоўскі Аўгуст III прыбыў у мястэчка Заблудаў, якое зараз знаходзіцца ў Падляскім ваяводстве Польшчы, на агляд войск Вялікага Княства Літоўскага пад кіраўніцтвам польнага гетмана ВКЛ Міхала Казіміра Радзівіла. Таго самага нявіжскага князя па мянушцы Рыбанька, што і аддаў загад заснаваць у Карэлічах шпалерную майстэрню.

Як можна даведацца з падказкі аўдыягіда, гэты твор па сутнасці з’яўляецца манументальным партрэтам Міхала Казіміра Радзівіла: ён на шпалеры красуецца на кані, які падняўся на дыбкі. Гераічная фігура князя на пярэднім плане крыху засланяе галоўную тэму мастацкага палатна – парад войск. Кампазіцыя пабудавана на ўзор абразоў, дзе адлюстроўваюцца розначасовыя дзеянні: у глыбіні на другім плане – кароль Аўгуст III са світай аглядае атрады кавалерыі на чале з тым жа Міхалам Казімірам Радзівілам, выведзеным тут у другі раз. За дрэвамі пярэдняга плана, якія нагадваюць кулісы на сцэне, праглядаюцца ўзгорыстыя прасторы палаткаў, перасечаных стужкай невялікай ракі, далей на гарызонце бачны палаткі ва-

▼ Частка (левы ніжні вугал) шпалеры «Узяцце ў палон Станіслава Міхаіла Крычэўскага пад Лоевам у 1649 годзе». Сярэдзіна XVIII стагоддзя. Выраблена ў Карэлічах. Шпалера захавалася поўнасцю, экспануецца ў Нацыянальным музеі ў Кракаве (Польшча)

еннага лагера. У дэкаратыўнае абрамленне ўплецены выявы элементаў зброі, у верхнім барочным картушы размешчаны герб Радзівілаў, у ніжнім – надпіс па-лацінску аб падзеях, якім прысвечана шпалера...

Цікава, што гісторыкі знайшлі пэўную часавую неадпаведнасць у выяве Міхала Казіміра Радзівіла: на шпалеры ён трымае ў руцэ гетманскую булаву, якой на момант правядзення Аўгустам III агляду войск яшчэ не меў. Гэтым атрыбутам высокай улады ўсцешаны годным прыёмам у Заблудава кароль надзяліў князя толькі неўзабаве пасля згаданай падзеі. Тым не менш, заказваючы прысвечаную сваёй асобе шпалеру, Міхал Казімір Радзівіл палічыў патрэбным паказаць сябе ўжо з новымі рэгаліямі. І яшчэ адной цікавай адметнасцю гэтага мастацкага твора з'яўляецца тое, што дакладна вядома імя майстрыхі, якая яго выткала, – на шпалеры ёсць метка «Анастасія Маркевічова».

Там жа, у культурнай сталіцы Польшчы, але ўжо ў іншай мастацкай скарбніцы – у Нацыянальным музеі ў Кракаве, можна пазнаёміцца з яшчэ адной вытканай у Карэлічах шпалерай – «Узяцце ў палон Станіслава Міхаіла Крычэўскага пад Лоевам у 1649 годзе». Яна таксама прысвечана рэальным падзеям: 31 ліпеня 1649 года ваявода Віленскі і польны гетман Літоўскі Януш Радзівіл на чале 7-тысячнага атрада разбіў пад Лоевам 20-тысячнае казацкае войска пад кіраўніцтвам Сцяпана Пабадайлы і Міхаіла Крычэўскага – паплечнікаў гетмана Запарожскага казацкага войска Багдана Хмяльніцкага. Пасля таго, як казакі адступілі, на полі бою салдаты Я. Радзівіла знайшлі параненага палкоўніка Міхаіла Крычэўскага і прывезлі яго ў стан пераможцаў. Пэўны гістарычны парадокс заключаецца ў тым, што М. Крычэўскі на пачатку паўстання Б. Хмяльніцкага служыў у польскім войску і прымаў удзел у бітве пад Жоўтымі Водамі, дзе і трапіў у палон да татараў, якія тады выступалі саюзнікамі паўстанцаў. Багдан Хмяльніцкі асабіста аддаў распараджэнне выкупіць яго з палону, пасля чаго М. Крычэўскі перайшоў

на бок паўстанцаў, атрымаў званне палкоўніка і тытул наказнога гетмана над 10-тысячным войскам. Менавіта з гэтым войскам ён быў накіраваны ў Лоеў на падмацаванне атрада С. Пабадайлы.

У шпалеры «Узяцце ў палон Станіслава Міхаіла Крычэўскага пад Лоевам у 1649 годзе», як і ў «Аглядзе войск пад Заблудавам», ужыты кампазіцыйны прыём спалучэння розначасовых падзей. У цэнтры, на другім плане, бачна фігура палкоўніка М. Крычэўскага, якога салдаты прывезлі на фурманцы да польнага гетмана Януша Радзівіла. Тут жа, але ўжо на пярэднім плане, знаходзіцца яшчэ адна выява «ганаровага» палоннага: М. Крычэўскі знясілены сядзіць на зямлі, і яму падае вадуду салдат...

Мастацкай адметнасцю гэтага твора з'яўляецца гарманічнае спалучэнне ў ім блакітна-сіняй і ружова-чырвонай гамы колераў. Прычым, як пры адлюстраванні буйных выяў, так і дробных фігур салдат-пераможцаў, шляхты і выпадковых назіральнікаў, нават дзяцей, што гуляюць з сабакамі, а таксама да самага гарызонту настаўленых вайсковых шатроў.

Варшава. З чаго пачыналася калекцыя?

Каб пабачыць шпалеру «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе», трэба накіравацца ў сучасную сталіцу Польшчы. У багатай на розныя рарытэты экспазіцыі Нацыянальнага музея ў Варшаве яна па праву займае адно з пачэсных месц. І тлумачыцца гэта не толькі вялікай мастацкай каштоўнасцю шпалеры, але найперш важнасцю адлюстраваных на ёй асоб і лёсавызначальных для магутнага роду Радзівілаў сюжэтам. Лічыцца, што менавіта гэты твор мастацкага ткацтва паклаў пачатак калекцыі шпалераў так званай радзівілаўскай тэматыкі. Створаны ён быў паводле напісанай італьянскім мастаком Дэль Бенэ жывапіснай карціны такога ж сюжэту, якая знаходзілася ў мастацкай галерэі Нясвіжскага замка. Ткалі шпалеру па кардоне, падрыхтаваным

Ксаверыем Дамінікам Гескам, прычым суцэльным палатном, што само па сабе – рэдкая з’ява. Звычайна шпалеры ткаліся асобнымі тэматычнымі кавалкамі, якія затым сшываліся тонкімі шаўковымі ніткамі ў адно палатно.

Чаму ж Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька вырашыў менавіта гэтым сюжэтам распачаць сваю калекцыю? Нададзены 10 снежня 1547 года Мікалаю Радзівілу Чорнаму тытул князя Свяшчэннай Рымскай імперыі рэзка змяніў расстаноўку сіл вакол роду Радзівілаў, які пасля гэтага прызналі ў еўрапейскіх дзяржавах. Сам уладальнік тытула, а ўслед за ім і ўсе яго спадчыннікі сталі называцца «князямі на Алыцы і Нясвіжы». Магутны шуцшок для развіцця надаў новы статус і родаваму паселішчу Радзівілаў – Нясвіж стаў горадам, тут у 1562 годзе была заснавана друкарня, 7 траўня 1583 года пачалося ўзвядзенне замка, у 1584-м – езуіцкага калегіума, у 1593 годзе завяршылася будаўніцтва касцёла Божага Цела... З кожным годам пашырала свае межы і Нясвіжскае княства. На яго аснове ў 1586 годзе быў створаны буйны марыят – Нясвіжская ардынацыя, правы на якую пачалі перадавацца ў спадчыну старэйшаму прадстаўніку Радзівілаў па мужчынскай лініі... Такім чынам, шпалера павінна была адлюстроўваць і жыццёвую моц магнатаў і, верагодна, паслужыць пачаткам для ўнікальнай радзівілаўскай калекцыі шпалернага мастацтва.

Як вызначаюць мастацтвазнаўцы, шпалера «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе» выканана ў стылі пышнага барока. Месца дзеяння – прасторная зала палаца, залітая залацістым святлом. Яго блікі адцяняюць складкі чырвоназалатых мантый Карла V, які сядзіць на троне, і ўкленчанага перад ім Мікалая Радзівіла Чорнага. Урачыстая цырымонія адбываецца ў прысутнасці прывілеяваных асоб, уладароў еўрапейскіх дзяржаў. У гэтым палатне пераважае чырвоназалацістая колерная гама, а не блакітнасіняя, як у іншых творах радзівілаўскай калекцыі. Дарэчы, гэтая акалічнасць

дала некаторым даследчыкам падставы сцвярджаць, што шпалера «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе» магла быць выткана ў 1752 годзе на папярэдніцы карэліцкай мануфактуры, у майстэрні, якая размяшчалася ў летняй рэзідэнцыі ўладароў Нясвіжа ў Альбе.

Нябораў. Сціплы шэдэўр?

А вось дзеля знаёмства з яшчэ адным творам карэліцкіх майстрых, шпалерай «Пацвярджэнне княжацкага тытула Радзівілаў на сейме ў Пётркаве», неабходна скіраваць з польскай сталіцы ў мястэчка Нябораў, што знаходзіцца за 60 кіламетраў ад Лодзі. Акурат там у былым радзівілаўскім палацы размяшчаецца філіял Нацыянальнага музея Польшчы ў Варшаве. Як сведчыць музейны даведнік, гэтая скарбніца, дзе, пачынаючы з 1774 года, Радзівілы збіралі ўнікальную калекцыю еўрапейскага мастацтва, дае магчымасць наведвальнікам атрымаць асалоду ад вытанчанага ўбрання яе ўнутраных памяшканняў: мэбля з чорнага дубу, старадаўнія каміны, сцены, аздобленыя галандскай керамічнай пліткай, упрыгожаныя вырабамі з фарфору, хрусталу, каляровага шкла...

Сярод нябораўскіх каштоўнасцей экспануецца і вырабленая ў Карэлічах шпалера, прысвечаная рэальнай падзеі, што адбылася ў 1549 годзе ў мястэчку Пётркаў (зараз – горад Пётркаў Трыбунальскі ў Лодзьскім ваяводстве Польшчы), вядомым у XV–XVI стагоддзях як месца правядзення генеральных і правінцыяльных з’ездаў шляхты, а таксама – вальных сеймаў Польшчы. Акурат на такім вось сейме вялікі князь літоўскі і польскі кароль Жыгімонт II Аўгуст пацвердзіў дадзены імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму Карлам V княжацкі тытул. Канстатацыя гэтага азначала, што ўладароў Нясвіжа ў якасці князёў прызнаюць Вялікае Княства Літоўскае і Польшча. Для Радзівілаў гэта было вельмі важна, таму жаданне Міхала Казіміра Радзівіла Рыбанькі адлю-

страваць згаданую падзею на мастацкім палатне было цалкам заканамерным.

Праўда, шпалера «Пацвярджэнне княжацкага тытула Радзівілаў на сейме ў Пётржаве» выглядае больш сціпла, чым папярэднія шэдэўры, і мае значна меншыя памеры – 90 x 163 см супраць 320 x 590 сантыметраў шпалеры з Нацыянальнага музея ў Варшаве. Яе кампазіцыйная схема падобна да сюжэта «Надання...», але, як сцвярджаюць спецыялісты, фігуры князя Мікалая Радзівіла Чорнага, караля Жыгімонда II Аўгуста, князёў ВКЛ і Польшчы «пададзены больш статычна, а ў каляровай гаме пераважае блакітны колер і толькі дробнымі плямкамі праступаюць чырвоны, жоўта-зялёны, шэры і карычневы».

Львоў. Хто аўтар «Бітвы пад Славечнай»?

У адрозненне ад вытканых у Карэлічах мясцовымі майстрыхамі-ткачыхамі мастацкіх твораў, што захоўваюцца ў музеях Польшчы, шпалера «Уціхамірванне бунта пад Славечнай» ці, як яе яшчэ называюць, «Бітва пад Славечнай», мае больш-менш дакладны «жыццёвы» шлях. Вядома, што ў пачатку XIX стагоддзя шпалера была ўласнасцю клецкага ардыната Людвіка Мікалая Радзівіла і захоўвалася ў яго маёнтку ў мястэчку Сталовічы, вёсцы сучаснага Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці. Пасля смерці князя рэдкую шпалеру набыў адзін са сталовіцкіх арандатараў па прозвішчы Палікша, сын якога Карней у сваю чаргу ў 1872 годзе ахвяраваў яе музею князёў Любамірскіх у Львове. Мяркуючы па ўсім, у львоўскую музейную скарбонку палатно трапіла ў пашкоджаным выглядзе, бо з архіўных крыніц вядома, што у 1878 годзе Марыя Патоцкая – жонка маршалка галіцкага сейма і ўладальніца некалькіх ткацкіх майстэрняў на тэрыторыі сучаснай Заходняй Украіны Альфрэда Юзафа Патоцкага – фундавала работы, звязаныя з кансервацыяй «кавалка» радзівілаўскай шпалеры «Уціхамірванне бунта пад Славечнай». Зараз жа фрагмент памерам 319 x 206 см вырабленага ў Карэлічах

▲ Фрагмент шпалеры «Уціхамірванне бунта пад Славечнай». Другая палова XVIII стагоддзя. Выраблена ў Карэлічах. Львоўскі гістарычны музей (Украіна)

твора ткацкага мастацтва выстаўлены ў экспазіцыі Львоўскага гістарычнага музея.

Сюжэтам і тут паслужылі рэальныя падзеі – падаўленне ўзброенага выступлення сялян у Камянецкай воласці Мазырскага павета, якое па загадзе караля Аўгуста III правёў у 1756 годзе князь Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька, паслаўшы на барацьбу з паўстанцамі некалькі атрадаў казакоў на чале з паручнікам Юзафам Панятоўскім. Радзівілаўскі стаўленік спраўдзіў ускладзеныя на яго і войска задачы: паўстанне было задушана і, паводле неафіцыйных звестак, каля 3 тыс. сялян загінула. Як прынята лічыць, галоўная бітва Ю. Панятоўскага з паўстанцамі адбылася каля вёскі Славечна, якая зараз знаходзіцца ў Ельскім раёне Гомельскай вобласці. Той бой і быў адлюстраваны на згаданай шпалеры.

Гэта быў манументальны мастацкі твор, што пацвярджае захаваны часам яго фрагмент. На пярэднім плане – высокі курган, над якім лунае фігура вершніка на ўзнятым на дыбкі кані, убраным у багатую зброю. Зразумела, што вершнік – гэта паручнік Юзаф Панятоўскі, ён у цёмна-сінім кунтушы, жоўтых ботах, у шлеме, упрыгожаным пучком чырвоных страусавых пёраў. Правай рукой ён паказвае на палеткі і раку, дзе разыгрываецца трагічная сцэна: конніца наганяе купку сялян, што імкнуцца перабрацца на другі бераг ракі, па якой плывуць трупы, там жа, каля касцёла і асобных разбураных пабудов, невялікая колькасць паўстанцаў працягвае супраціўленне. Вялікае дрэва з ледзь зазеленым лісцем паказвае, што бітва адбывалася ў самым пачатку вясны. А вось якой была другая частка шпалеры, невядома, бо яе апісанне пакуль не выяўлена ў архівах.

Спецыялісты вылучаюць дзве адрозныя ад іншых карэліцкіх шпалераў адметнасці гэтага палатна. Па-першае, на ацалелым яго фрагменце пазначаны ініцыялы «М.К.», якія могуць азначаць, што шпалеру выткала Марыя Кулакоўская – майстрыха карэліцкай мануфактуры. Па-другое, у творы прасочваецца сувязь з працамі галандскага мастака Адама Франса ван дэр Мейлена. Па

заказе французскага караля Людовіка XIV ён стварыў серыю работ па ўхваленні яго ваенных паходаў. Відавочна, што мастакі, якія рабілі кардоны для «Уціхамірванне бунта пад Славечнай», былі добра знаёмы з працамі галандца і тое-сёе з іх пераймалі для сябе.

Карэлічы. Дзе ткалі шэдэўры?

На жаль, у Карэлічах адшукаць шпалеры мясцовай вытворчасці не ўдалося. Раённы краязнаўчы музей мае толькі слайды асобных з іх, таму экспазіцыйная прастора мінімізавана агульнымі звесткамі пра колішнія мастацкія шэдэўры. Праўда, супрацоўнікі карэліцкага музея, так бы мовіць, не апускаюць рукі, распрацоўваюць тэму, па драбніцах збіраючы звесткі.

Як расказваюць карэліцкія музейшчыкі, дакладных даных пра тое, дзе размяшчалася шпалерная мануфактура, не выяўлена. Але з архіўных крыніц вядома, што ў Карэлічах існаваў маёнтак князёў Радзівілаў, вакол якога размяшчаліся дваровыя пабудовы. Верагодна, у адным з тых будынкаў ці нават у некалькіх з іх і магла «прапісацца» ткацкая майстэрня. Зараз на тым месцы стаіць карэліцкая гімназія і пакуль – ніякай візуальнай пазнакі пра слаўную ў гісторыі беларускага мастацтва мясціну.

А яшчэ ў музеі не без гонару расказваюць, што ў аснове карэліцкіх шпалераў – традыцыя мясцовага ткацтва. У адрозненне ад іншых радзівілаўскіх мануфактур, такіх як шкляная гута ў вёсцы Налібакі сучаснага Стаўбцоўскага раёна або слуцкая «персіярыя», дзе ткаліся знакамітыя паясы, у Карэлічы ніколі не запрашаліся замежныя рамеснікі для падрыхтоўкі майстроў з ліку тамтэйшых жыхароў. Вырабам карэліцкіх шпалераў займаліся лепшыя мясцовыя ткачы альбо прыезджыя майстрыхі з Міра ці Нясвіжа. Гістарычныя аналы захавалі прозвішчы толькі некаторых з іх: Настасі Маркевіч і Марыі Кулакоўскай, пра якіх ужо згадвалася, а таксама Тэрэзы Лютніцкай і жанчын пад прозвішчамі Масюкевіч, Антановскай, Бахановіч.

▼ Шпалера на сюжэт з антычнай міфалогіі. Канец XVII – пачатак XVIII стагоддзя. Выраблена ў Бруселі (Фландрыя). Музей «Замкавы комплекс „Мір“»

Варта зазначыць, што праца ў ткачых карэліцкай мануфактуры была не з лёгкіх і патрабавала не толькі пэўнага ўмельства і мастацкага густу, але і цярплінасці і вытрымкі. Як-ніяк, а на стварэнне адной шпалеры вопытнай майстрысе, а працавалі тут выключна толькі жанчыны, іншым разам патрэбны быў не адзін год. За 12 месяцаў карпатлівай працы ёй удавалася выткаць толькі каля аднаго квадратнага метра палатна. А калі шпалера, як, напрыклад, ужо вядомая нам «Агляд войск пад Заблудавам», была памерам 6 на 3 метры?..

Дарэчы, ёсць звесткі, што ў карэліцкай мануфактуры рабілі і невялікія па памерах шпалеры. У прыватнасці, былі выкананы тканыя партрэты некаторых прадстаўнікоў роду Радзівілаў.

Мір і Нясвіж. Як вярнуць страчанае?

Вырабленую ў Карэлічах серыю так званых радзівілаўскіх шпалераў вядомы польскі мастацтвазнавец, прафесар Кракаўскай акадэміі мастацтваў Здзіслаў Жыгульскі назваў «лебядзінай песняй» шпалернага мастацтва XVIII стагоддзя не толькі на землях Беларусі, але і Украіны, і Польшчы. У пэўным сэнсе так яно і ёсць: адгула-адшумела вядомасць карэліцкай мануфактуры, і яе час назад не вернецца...

Тым не менш не ўсё так дрэнна. Зазвінелі-такі над нашай Беларуссю галасы іншых птахаў, больш аптымістычных і жыццесцвярджалых: некалькі гадоў таму ў экспазіцыі Нацыянальнага гісторыка-культурнага музея-запаведніка «Нясвіж» з'явілася копія шпалеры «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе». Яна была выраблена майстрамі Барысаўскага камбіната дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва імя А. Кішчанкі. Як запэўнілі на прадпрыемстве, ёсць і яшчэ некалькі задум наконце узнаўлення карэліцкіх шпалераў. Праўда, гэтыя праекты крыху тармозацца межамі музеямі – уладальнікамі ўнікальных мастацкіх шэдэўраў, якія не

вельмі жадаюць дзяліцца з барысаўчанамі неабходнай ім візуальнай інфармацыяй. Але існуе перакананасць, што справа ўсё ж зрушыцца з месца.

Пакуль жа беларускія гістарычныя скарбніцы і найперш музей «Замкавы комплекс „Мір“» і Нацыянальны гісторыка-культурны музей-запаведнік «Нясвіж» прапануюць сваім наведвальнікам знаёмства з арыгінальнымі і вельмі рэдкімі творамі габеленавага і шпалернага мастацтва, вырабленымі майстрамі Францыі, Галандыі, Германіі... Яны створаны на самыя розныя сюжэты – прысвечаныя біблейскім матывам, паходам вядомых старажытных палкаводцаў, паляванню вяльможаў і г. д., і, безумоўна, зачароўваюць сваёй вытанчанасцю і колерным каларытам...

І ўсё ж падчас знаёмства з гэтымі замежнымі шэдэўрамі, якія за невялікае грошы сталі ўласнасцю беларускіх музеяў, не-не ды закрадаліся ў нас летуценныя мары-думкі пра тое, што і ў Мірскім замку, і ў Нясвіжскім палацы з такім жа вялікім поспехам маглі б экспанавацца і работы карэліцкіх майстрых. На арыгіналы, вядома ж, разлічваць не даводзіцца, а вось на іх адмысловыя копіі – чаму б і не? Здаецца, час страчваць ужо мінуў. Прышоў час узнаўляць страчанае...

Сяргей ГАЛОЎКА ▮

▲ Копія шпалеры «Наданне тытула князя Свяшчэннай Рымскай імперыі Мікалаю Радзівілу Чорнаму імператарам Карлам V у 1547 годзе». Знаходзіцца ў экспазіцыі Нацыянальнага гісторыка-культурнага музея-запаведніка «Нясвіж»